

Ganz Ábrahám, a kéregöntés hazai meghonosítója

(Szentmihályi Lászlóné felvétele)

1814. november 6-án született Ganz Ábrahám a svájci Unter Embrachban. Tízéves korában elveszítette édesanyját. A család – nyolc testvére – megélhetési gondjain segítve tizenöt évesen ácsmesterséget tanult, majd Zürichben öntőinas lett. 1834-ben, húszévesen európai vándorútra kelt, s megfordult német, francia, osztrák, olasz gyárakban, illetve öntödékben.

1841 augusztusában érkezett Pestre, mint vándor öntőlegény. Részt vett a Széchenyi István által létrehozott József Hengermalom szerelésében, majd a gőzmalom öntödéjében dolgozott, ahol rövidesen első öntömester lett. A vándorévek tapasztalatai alapján bevezette a közvetett öntési eljárást, mely rendkívül tiszta öntvényt eredményezett, s a különböző vasfajták ötvöztetését is lehetővé tette. Az öntőde a gőzmalom öntvénykészítését kielégítve, már kezdetben nagyszámú külső rendelésnek is eleget tett. Ganz Ábrahám 1842-ben magához hívta öntömesterséget tanult, Konrád nevű öccsét, ezzel is segítve a Svájcban élő családot.

1842-ben az első magyar iparmű-kiállításon a József Hengermalom is bemutatta öntvényeit, melyekről Kossuth Lajos dicsérettel emlékezett meg kiállítási beszámolójában, kiemelve azok „...különleges összetételét és tisztaságát.” E sikerek után Ganz Ábrahám a gőzmalom öntödéjének vezetője lett, majd a gépjavító műhely irányítását is rábízták. 1843-ban súlyos baleset érte: a folyékony vas szemébe fröccsent és fél szemét elvesztette. Ekkor állítólag azt mondta: „A fél szem oda, de az öntés sikerült.” Az öntődei vállalkozás üzletileg eredményes volt, s a malom vezetősége az öntőde hasznából részesedést fizetett Ganznak.

1844 őszén megvált a József Hengermalom öntödéjétől, s önállósította magát. Budán, a Kórház utcában (ma Ganz utca) telket és házat vásárolt 4500 forintért. Hét segéddel kezdtek meg a munkát Ganz Ábrahám vasöntödéjében, s rövidesen már 22 munkás dolgozott az üzemben. Svájcból hazánkba hívta másik öccsét, Henriket is, hogy az adminisztrációban

segítsen. Ganz 1845-ben bővítette az öntödét, s már az első üzleti évet eredményesen zárta. Termékeinek sikerét jelezte 1846-ban: a prágai kiállítás ezüstérme, a harmadik magyar iparmű-kiállítás ezüstérme, valamint József nádor bronzérme.

1848/49-ben az öntöde termelése a polgári és honvédségi megrendelések ellenére csökkent. A szabadságharc végére az üzem 60 munkással dolgozott, s évi tiszta nyereségét 5000 forintra becsülték. Az osztrák hadbíróóság a honvédségi szállításokért 1849 októberében felelősségre vonta a svájci állampolgárságú Ganz Ábrahámot. Hatheti elzárásra ítélték, amit azonban sohasem kellett kitöltenie. Négy nappal az osztrák hadbíróági tárgyalás előtt, 1849. október 24-én, Ganz Ábrahám feleségül vette a 16 éves Heiss Josefát, a pesti késmester és városbíró Heiss Lőrinc lányát. Ganz nászajándéka 4000 forint volt.

Az 1846-ban átadott Pest–Vác vasútvonallal hazánkban is megkezdődött a vasutak építése. Ekkortájt az európai kontinens egyetlen öntödéje sem készített vasúti kocsikereket öntvényből. Amerikában és Angliában viszont már alkalmazták az angol John Burn által 1812-ben feltalált kéregöntéses módszert. 1846-ban a nürnbergi vagongyár vasúti kocsikat szállított a pest–szolnoki vasútnak, melyek amerikai eredetű kéregöntésű kerekekkel készültek. A kéregöntésű kerék futófelülete keményebb, kopásállóbb, s – egybeöntött volta miatt – megbízhatóbb volt, mint az Európa-szerte előállított kovácsoltvas abroncsú, küllös vasúti kocsikerek.

Ganz felismerte a kéregöntésű (ma: kokillaöntés) kerekek gyártásában rejlő nagy üzleti lehetőséget. Eredményes, gyakorlati kísérleteit feltehetően csak a szabadságharc – és üzemének bővítése – után kezdte meg. Ő volt az első Európában, aki 1853-tól sikerrel alkalmazta a kéregöntéses eljárást vasúti kocsikerekek előállításánál. 1855-ben 3 évre megkapta a kéregöntésű öntvények gyártásának kizárólagos jogát az egész osztrák birodalom területére. 1856-ban szabadalmi oltalmat kapott a továbbfejlesztett – antimonmasszát is alkalmazó – eljárásra. Ganz az európai ipart 15 évvel megelőzve fogott hozzá az amerikaival egyenértékű, kéregöntésű vasúti kocsikerekek gyártásához. 1853 és 1866 között 59 vasúttársaságnak összesen 86 074 db kéregöntésű kereket szállított a Ganz öntöde. 1867-ben előállították a százezredik kéregöntésű kereket.

1859-ben megvette az angol Ransomes és Biddel találmányát egy másik kéregöntésű alkatrész, a vasutisín-keresztvezérek és váltók szívcsúcsainak gyártásához. Ganz már 1861-ben szabadalmi oltalmat kapott „... a vasúti keresztvezérek szívdarabjainak megjavítására...”, s 1860–1866 között 6293 db kéregöntésű szívcsúcsot szállított.

Öntödéje profilját más termékekkel is bővítette. A Pester Lloyd 1859-ben arról számolt be, hogy a hazai hidak vasrészzeit a „... Ganz-gyár szállítja, amely már évek óta rátért a vasívek, hengerek stb. óriási méretekben való gyártására is, és ez a drága és időtrábló angliai behozatalt teljesen feleslegessé teszi.” Az újságcikk megemlíti, hogy a szegedi híd öntvényei között 50 mázsás darabok is voltak.

Ganz Ábrahám még a József Hengermalom öntödéjében megismerkedett az örlöhengerek közönséges szürkeöntvényből való előállításával. Saját öntödéjében, a kéregöntéses eljárás bevezetése után kopásállóbb gabonaörlő hengereket is előállított. Ezzel Ganz egy új gyártási ágat alapozott meg, melyet később Mechwart András fejlesztett tovább az Európa-szerte közzismert gabonaörlő hengerszékek gyártása során.

1867-ben a Ganz-öntödében már 371 szakmunkás dolgozott, s az előállított nyersöntvények évi össz súlya 75 000 mázsát tett ki. A napi termelés 50–60 db kerék, 6–8 db szívcsúc és egyéb öntvény volt, ezek naponta 230–300 mázsá öntvényt tettek ki. Vasöntödéjének 1867. évi bruttó jövedelmét kétmillió forintra, az éves tiszta jövedelmét pedig 450 ezer forintra becsülték.

Ganz kitartó munkája, a termékek minősége a budai gyár felvirágzását, európai sikereket eredményeztek. Ezt bizonyította: az 1855-ös párizsi világkiállítás 3 db bronzérme, az 1857-es berni III. svájci iparmű-kiállítás ezüstérme, az 1862-es londoni világkiállítás bronzérme és az 1867-es svájci kiállítás ezüstérme. 1862-ben a Vasárnapi Újság arról írt, hogy az öntöde fejlődését elsősorban: „... a néhány évtizeddel ezelőtt Svájcból hazánkba vándorolt s azóta itt derék magyar honpolgárrá vált Ganz Á. fáradni nem tudó buzgalmának, s előretörekvésének köszönheti, ki egyszerű vasöntő munkásból tekintélyes és gazdag magyar iparossá küzdötte fel magát...”

Kevés szabadidejét feleségének szentelte. Mivel gyermekük nem volt, két rokon árvalányt fogadtak örökbe. A jómódig vezető küzdelmes éveket sohasem felejtette el. Támogatta Buda város szociális intézményeit, a tisztviselők nyugdíjalapját, kórházát és árvaházát. Gyarában,

hazánkban egyedülállóan, kórházat és nyugdíjpénztárat létesített a beteg és megöregedett munkások számára.

Ganz budai gyárában két öccsének munkát, megélhetést nyújtott. Svájci családjával állandó kapcsolatot tartott, s apját, testvéreit folyamatosan segítette. A svájci állampolgárság fenntartásáért évente rendszeresen lerőta a hozzájárulást személye és két öccse után a szülőfalujában lévő két szociális intézménynek (Armengtkassa, Mundierungsskassa). Házasságát a svájci szokások szerint szülőfalujában is kihirdette.

Ganz a Kórház utcai lakás után, Ybl Miklós tervei alapján, 1864–1866 között felépíttette a család második otthonát, azt a négyemeletes palotát, amely a Magyar Tudományos Akadémia szomszédságában, a Duna-parton létesült. Ganz Ábrahám Buda és Pest köztisztviselőként álló polgára lett. Buda város tanácsa 1861-ben képviselő-testületi taggá, 1863-ban pedig Buda város díszpolgárává választotta meg. Ez évben az uralkodó a koronás arany érdemkereszttel tüntette ki a monarchia vasútiparában kifejtett kimagasló tevékenységéért.

1865. július 8-án I. Ferenc József meglátogatta a Ganz-öntödét. Egy hazai újság az uralkodó véleményét összegezve azt írta, hogy: „... elismerését fejezte ki az üzem nagyszerűsége és teljesítőképesége felett...”, „... ami nemcsak a tulajdonosnak, hanem a hazának is megbecsülésére szolgál”.

Ganz Ábrahám 1867. november 23-án, a százezredik kéregöntésű kerék elkészültekor, vacsorát adott a budai sörcaféban gyára összes dolgozója és családtagjaik részére. A dolgozók egy selyemkötésbe foglalt, a munkások által aláírt, díszes üdvözlő okiratot nyújtottak át Ganznak. Ganz pedig minden dolgozójának egy-egy, erre az alkalomra veretett ezüst emlékérmét ajándékozott, nemzetiszínű szalaggal.

Buda és Pest köztisztviselőként álló polgárként, sikerei csúcán, 1867. december 15-én öngyilkos lett, a Duna-parti palota egyik emeletéről levetette magát. Halála után iratai között találtak egy Schweizer Glaube (Svájci Hit) című nyomtatványt, amely hitet tett az emberi jogok és a szabad élet mellett.

Ganz Ábrahám hamvai a Kerepesi temetőben, az Ybl Miklós tervezte, műemlékké nyilvánított mauzóleumban nyugszanak. Emlékét őrzi a volt budai öntöde helyén és épületében 1969-ben megnyílt Öntödei Múzeum (Budapest, II. Bem József u. 20.), melynek parkjában mellszobrát is felállították. Ganz Ábrahám munkásságát és a kéregöntésű kereket is bemutatja az Országos Műszaki Múzeum A magyar ipar Széchenyitől századunkig című állandó kiállítása a nagyeceni Széchenyi István Emlékmúzeumban.

Gajdos Gusztáv

A magyar iparügy körüti palotája

*Hauszmann Alajos
(1847–1926)*

A XIX. századi hazai iparfejlesztés gátját a kellő ismeretekkel rendelkező mérnökök, szakemberek hiánya jelentette. A szakoktatási intézmények: a szakiskolák, a politechnikai intézetek, a műegyetem létrehozásának gondolatát már korán megfogalmazta az Országgyűlés, de csak hosszas vita és többszöri elutasítás után, 1854. június 12-én hagyta jóvá az